

การเปรียบเทียบพญานาคกับมังกรในมุมมองของศาสนาและความเชื่อ

A COMPARATIVE STUDY BETWEEN THE GREAT NAGA AND DRAGON FROM RELIGION AND FAITH POINT OF VIEW

นพพล จันทร์กระจ่างแจ้ง^{1*} และ ศิริวรรณ เรืองศรี¹
Noppol Jankrajangjaeng^{1*} and Siriwan Rueangsri¹

Received : 26 May 2020

Revised : 25 August 2020

Accepted : 27 August 2020

บทคัดย่อ

ความเชื่อเป็นลักษณะความคิดอย่างหนึ่งของมนุษย์อันเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่า “เพราะความเชื่อจึงก่อให้เกิดการบูชา” ด้วยความกลัวเรื่องงูจึงเป็นปัจจัยสำคัญ ที่ก่อให้เกิดความเชื่อและการนับถือบูชางูเพื่อเป็นขวัญกำลังใจ ปัจจุบันคนจำนวนมากมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องงูจากเรื่องราวของพญานาคกับมังกรที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์และเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา จากการศึกษาเปรียบเทียบพญานาคกับมังกรในมุมมองของศาสนาพบว่ามีความคล้ายคลึงกัน คือ สัตว์ทั้งคู่มีความประสงค์ที่จะหลุดพ้นจากการเกิดเป็นสัตว์ ประกอบกับได้ฟังธรรมเทศนาจึงบังเกิดดวงตาแห่งธรรมศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และต่อมาได้หลุดพ้นจากการเป็นสัตว์และ กลายเป็นเทพ ส่วนในมุมมองของความเชื่อพบว่ามีความคล้ายและความต่างกัน คือ มีความเชื่อเรื่อง การบูชาสัตว์ทั้งคู่ที่เป็นตัวแทนแห่งความโชคดีและความอุดมสมบูรณ์ แต่สัตว์ทั้งคู่มีอิทธิฤทธิ์ แตกต่างกันพญานาคสามารถพ่นดวงไฟ ส่วนมังกรสามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ และสัตว์ทั้งคู่ ไม่สามารถพิสูจน์ทราบได้ว่ามีจริงหรือไม่ เพราะมักจะปรากฏอยู่ในนิทานปรัมปราและเรื่องราวต่าง ๆ

คำสำคัญ: การเปรียบเทียบ พญานาค มังกร ศาสนา ความเชื่อ

¹หลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาจีน คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์

¹Bachelor of Education Program in Chinese, Faculty of Education,
Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage

*ผู้นิพนธ์ประสานงาน E-mail: noppol@vru.ac.th

ABSTRACT

Faith is one of the thought that human beings hold on to. We can say that “Faith engenders worship”. The fear of snakes is one of the important factors to cause the worship of snakes for the sake of morale. Nowadays, many people believe in the snakes from the stories of the Great Naga and Dragon which appear in the Buddhist scriptures. From the Comparative Study between the Great Naga and Dragon from Religious point of view, it was found that both creatures share something in common. Both animals had the desire to be liberated from being an animal. Together with listening to the sermon, then they obtained the spiritual eyes, believed in Buddhism, and later were liberated from being an animal to become god, Besides from the religious point of view, the Comparative Study between the Great Naga and Dragon from Faith point of view showed that they shared there were both similarities and differences as follows; both of them were worshiped as the symbols of luck and abundance. However, they had different supernatural power, the Great Naga can spit fire and the dragon can fly. Both animals still cannot be proved whether they existed or not since they often appeared in myths and tales.

Keywords: Comparative, Great Naga, Dragon, Religion, Faith

บทนำ

มนุษย์มีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ มากมายทั้งที่เกี่ยวข้องกับสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตที่สำคัญเรื่องหนึ่งคือความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์ต่าง ๆ อันเป็นความเชื่อประเภทหนึ่งที่มีอยู่ในหลายสังคม ซึ่งแต่ละสังคมอาจมีความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์มงคลที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์เลื้อยคลานที่มนุษย์ในหลายสังคมมีความเชื่อในเรื่องดังกล่าวมาเป็นเวลานาน และถือว่างูเป็นสัตว์เลื้อยคลานประเภทหนึ่งที่มีพิษเป็นอันตรายต่อชีวิตมนุษย์ ด้วยความกลัวเรื่องงูจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความเชื่อและการนับถือบูชางูเพื่อเป็นขวัญกำลังใจ อันสามารถกล่าวได้ว่า “เพราะความเชื่อจึงก่อให้เกิดการบูชา” ภายใต้ความเชื่อที่ว่าเมื่อทำให้งูเกิดความพอใจ งูจะได้คุ้มครอง และไม่ทำร้ายร่างกาย ต่อมาความเชื่อดังกล่าวได้ถูกนำไปเชื่อมโยงกับความเชื่อทางศาสนาทำให้เกิดเป็นเรื่องราวของงูที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์และเรื่องราวของศาสนาต่าง ๆ เช่น ศาสนาพราหมณ์ฮินดู ศาสนาพุทธ และศาสนาคริสต์ เป็นต้น

ปัจจุบันประชากรส่วนใหญ่ของประเทศไทยนับถือศาสนาพุทธเป็นดั้งเดิม สำหรับความเชื่อเรื่องงูในพระพุทธศาสนาคือความเชื่อเรื่องพญานาคที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก และถือเป็นหนึ่งในความเชื่อพื้นฐานที่ปรากฏอยู่มากในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานของประเทศไทย ซึ่งชาวอีสานส่วนใหญ่มีความเชื่อเรื่องพญานาคเป็นดั้งเดิม โดยเชื่อว่าพญานาคอาศัยอยู่ในโลกบาดาล อันศักดิ์สิทธิ์ มีอิทธิฤทธิ์บันดาลให้ฝนตกลงทั้งจักรวาล ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พญานาคมีความสัมพันธ์กับ

การทำนาที่ต้องอาศัยน้ำเป็นหลักและเป็นอาชีพดั้งเดิมของชาวอีสาน จากความเชื่อเรื่องดังกล่าว จึงเกิดเป็นประเพณีใหญ่ของชาวอีสาน คือ งานบุญบังไฟที่จัดขึ้นบริเวณลำน้ำโขงในช่วงวันออกพรรษา และประเพณีไหลเรือไฟ อันเป็นการแสดงออกถึงการสักการบูชาพระพุทธเจ้าและพญานาค

ส่วนมังกรตามความเชื่อของชาวจีนโบราณจะมีสัตว์ศักดิ์สิทธิ์อยู่ 4 ชนิด คือ กิเลน หงส์ เต่า และมังกร โดยชาวจีนมีความเชื่อว่ามังกรเป็นสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในบรรดาสัตว์ทั้ง 4 ชนิด มังกรจีนหรือที่ชาวจีนเรียกกันว่า “เล้ง เล่ง หลง หลง” จะมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะของการออกเสียงของแต่ละท้องถิ่น ชาวจีนถือว่ามังกรเป็นสัญลักษณ์ของพลังอำนาจ ความยิ่งใหญ่ และเพศชาย เนื่องจากมังกรจีนเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์และเป็นสัตว์แห่งเทพเจ้าในสรวงสวรรค์ ในสมัยโบราณชาวจีนมีการจัดทำ “ตำรามังกร” ซึ่งเป็นการรวบรวมรายละเอียดประวัติ เผ่าพันธุ์ และลักษณะของมังกรไว้อย่างละเอียด แต่เนื่องมาจากตำราเหล่านั้นได้สูญหายไปตามกาลเวลา ทำให้การศึกษาเรื่องของมังกรจีนในปัจจุบันจึงเป็นเพียงแค่การศึกษาจากหลักฐานต่าง ๆ ที่ยังคงหลงเหลือจากคำบอกเล่าจากรุ่นสู่รุ่น

จากความสำคัญและเหตุผลดังกล่าวในข้างต้น ทางคณะผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาค้นคว้า เรื่องการเปรียบเทียบพญานาคกับมังกรในมุมมองของศาสนาและความเชื่อ เนื่องจากทั้งคู่เป็นสัตว์มงคลที่มีรูปร่างลักษณะคล้ายกัน มีความเชื่อและความเป็นมาที่คล้ายกัน และเป็นสัตว์มงคลที่ไม่มีตัวตนแต่ปรากฏอยู่ในความเชื่อตามนิทานปรัมปราเหมือนกัน โดยสัตว์ทั้งคู่มีจุดแตกต่างกันคือ พญานาคอาศัยอยู่ในน้ำ ส่วนมังกรอาศัยอยู่บนฟ้า และสัตว์ทั้งคู่มีอิทธิพลต่อความเชื่อของคนหมู่มาก โดยทางคณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าหาและเก็บรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพญานาคกับมังกรในมุมมองของศาสนาและความเชื่อ รวมทั้งการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้เชี่ยวชาญด้านพญานาคกับมังกร โดยเป็นการสัมภาษณ์จากผู้เชี่ยวชาญ 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านพญานาค จำนวน 3 ราย และกลุ่มที่สองเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านมังกร จำนวน 3 ราย จากนั้นนำข้อมูลมาทำการวิเคราะห์ และเรียบเรียงข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่ สรุปผล และนำเสนอรายละเอียดด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

ประวัติความเป็นมาของพญานาคกับมังกร

จากคัมภีร์พระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงพญานาคกับพระพุทธศาสนา ในด้านที่เป็นกุศล เช่น พญานาคมีความศรัทธาที่มั่นคงในพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า พญานาคมั่นคงต่อการรักษาศีลด้วยชีวิต เป็นต้น ส่วนมังกรเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของชาวจีน เหมือนกับพญานาค และปรากฏอยู่ในความเชื่อของชาวจีนมายาวนาน สำหรับการศึกษาค้นคว้า ในบทนี้ ทางคณะผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นออกเป็น 2 เรื่อง คือ 1) ประวัติความเป็นมาของพญานาค 2) ประวัติความเป็นมาของมังกร อันมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ประวัติความเป็นมาของพญานาค

1.1 ตำนานการกำเนิดของพญานาค

ตำนานการกำเนิดของพญานาคในพระพุทธศาสนาดังที่ วิเชียร นามการ (2554) กล่าวถึง การกำเนิดของพญานาคสามารถแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ 1) เกิดในฟองไข่เรียกว่า อัญหะ 2) เกิดในครรภ์เรียกว่า ชลาพูชะ 3) เกิดในที่หมักหมมเรียกว่า สังเสทชะ 4) เกิดแล้วโตทันทีเรียกว่า โอปปาติกะ ซึ่งการกำเนิดของพญานาคทั้ง 4 ประเภท การกำเนิดแบบอัญหะและชลาพูชะเป็น

การกำเนิดที่ต้องอาศัยกรรมมารดา ส่วนการกำเนิดแบบสังเสทชะและโอปปาติกะเป็นการกำเนิดแบบไม่ต้องอาศัยกรรมมารดา และตามพระสูตรหิตสูตร มีการแบ่งพญานาคออกเป็น 4 ตระกูล คือ 1) ตระกูลวิรูปักษะ เป็นพญานาคที่มีผิวกายเป็นสีทองคำ 2) ตระกูลเอราปิกถะ เป็นพญานาคที่มีผิวกายเป็นสีเขียว 3) ตระกูลฉัพพาปุตตะ เป็นพญานาคที่มีผิวกายเป็นสีรุ้ง 4) ตระกูลกัณหาโคตรมะ เป็นพญานาคที่มีผิวกายเป็นสีดำ (ดังภาพที่ 1) โดยการกำเนิดของพญานาคทั้ง 4 ตระกูล สามารถกำเนิดได้จากทั้ง 4 ประเภท

ภาพที่ 1 พญานาค 4 ตระกูล
ที่มา: จีระพงษ์ โคตรชมพู (2538)

พญานาคเป็นชาติภพอีกชั้นหนึ่งที่มีความละเอียดและพิเศษกว่าสัตว์โลกหรืองูทั่วไป คือ มีสภาวะกายเป็นทิพย์ ซึ่งมีการกำเนิดในลักษณะเดียวกับเทวดาที่เป็นการกำเนิดแบบโอปปาติกะ โดยมีบุพกรรมเป็นตัวกำหนดภพภูมิของพญานาคที่ยังคงเป็นหนึ่งในภพภูมิของเทวดาที่มีอยู่ 16 ชั้น ซึ่งแบ่งเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเรียกว่า กามาวจรภพ แบ่งเป็น 6 ชั้น เป็นภพภูมิของเทวดาชั้นต่ำที่ยังยึดติดอยู่ในความสุขและยังเสพยาภม กลุ่มที่ 2 เรียกว่า อกามาวจรภพ แบ่งเป็น 10 ชั้น เป็นภพภูมิของเทวดาชั้นสูงที่ไม่ยึดติดอยู่ในกามแล้ว

กล่าวคือทั้ง 6 ชั้นของภพภูมิแรกเป็นภพภูมิของเทวดาชั้นต่ำหรือชั้นหยาบ ตั้งแต่ภพภูมิ ชั้น 7 ขึ้นไปเป็นภพภูมิของเทวดาชั้นสูงหรือชั้นละเอียดจนถึงชั้นสุดท้าย คือ ชั้น 16 ที่เรียกว่า ชั้นอะกะนิฏฐะกา โดยรวมเรียก 10 ชั้นนี้ว่าชั้นพรหมหรือสวรรค์ชั้นพรหม ซึ่งภพภูมิของพญานาคอยู่ในชั้นแรกสุดคือชั้นภุมมานัง เป็นชั้นที่ไม่มีความโลภแต่ยังคงมีราคะและโทสะอยู่ ดังนั้น พญานาค จึงมีทั้งคุณและโทษอยู่ในตัว ภพภูมิชั้นภุมมานังยังคงเป็นภพภูมิของเทวดาที่มีทิพย์อำนาจเหนือธรรมดา และอยู่ใกล้ชิดกับภพภูมิของมนุษย์มากที่สุด (พระครูปลัดณเชษฐพงษ์ สิริวิงโส, ผู้ให้สัมภาษณ์, 1 มกราคม 2563)

1.2 ความหมายของพญานาค

ความหมายของพญานาคจากการศึกษาค้นคว้าหนังสือ เอกสาร และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ สามารถสรุปได้ดังนี้

- 1) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542) ให้นิยามคำว่า นาค หมายถึง งูใหญ่ที่มีหงอน เป็นสัตว์ในนินยาย
- 2) สุจิตต์ วงษ์เทศ (2546) ให้นิยามคำว่า นาค ก็คือ งู

จากข้างต้นสามารถสืบความได้ว่าในพระไตรปิฎกมีการกล่าวถึงพญานาคไว้ใน บทเทศนา รวมทั้งชาติต่าง ๆ มีการจัดให้พญานาคอยู่ลำดับถัดจากมนุษย์ขึ้นไป และตามพระไตรปิฎก โทณสูตรได้จัดให้พญานาคอยู่ในระดับกึ่งกลางระหว่างมนุษย์และเทพ ส่วนพระไตรปิฎกมหาสมัยสูตร ได้แสดงให้เห็นว่าพญานาคเป็นบริวารของท้าววิรูปักษ์ และอาศัยอยู่ในอตุตตรกฐทวีปมีเมืองอาลมกันทา เป็นเมืองหลวง ส่วนที่มาของคำว่า “นาค” ตามพระไตรปิฎกที่มีการวิเคราะห์จากภาษาบาลีกล่าวว่า “นาค” มาจากคำว่า “น” ซึ่งแปลว่าไม่ ส่วนคำว่า “อค” แปลว่าบาป ดังนั้นคำว่า “นาค” จึงแปลว่า ไม่มีบาป ซึ่งหมายถึงมีความบริสุทธิ์มากกว่ามนุษย์ เป็นผู้ศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า เป็นผู้เสียสละ มีความเพียร และรักษาศีลอย่างแน่วแน่

1.3 ความสำคัญของพญานาคในพระพุทธศาสนาเถรวาท

การค้นพบร่องรอยของการบูชาพญานาคในถ้ำที่โอริสสา¹ ซึ่งเป็นหลักฐานยืนยันว่า ในสมัยเมารยะมีการสร้างทำสถูปและประดับด้วยรูปพญานาคตามศิลปะอมราวดี² ตลอดจนเรื่องเล่า พญานาคตามเรื่องราวพุทธประวัติที่สถูปสาญจียอมแสดงให้เห็นว่าเรื่องราวของพญานาคได้เข้ามา มีความสำคัญในพระพุทธศาสนาทั้งในด้านคติความเชื่อและด้านศิลปกรรม อันปรากฏอยู่ในเรื่องราว พุทธประวัติ ดังนี้

1) พระพุทธองค์รับนิมนต์จากพญานาค สมชาติ มณีโชติ (2528) กล่าวว่า เมื่อ พระพุทธเจ้าเสด็จเผยแผ่พระพุทธศาสนา ขณะเดินทางจากครุเวลาไปยังเมืองพาราณสี พระองค์ ได้รับนิมนต์จากนาคราชชื่อสุทรรค์ แห่งตะยะ โดยมีการค้นพบภาพเล่าเรื่องราวสลักอยู่ในวิหาร บุโรพุทโธที่ชวา (ประเทศอินโดนีเซีย) เป็นหลักฐานยืนยัน ซึ่งมีการสลักเป็นรูปพระพุทธเจ้าประทับ นั่งอยู่บนบัลลังก์ และมีสุทรรค์นาคราชยืนอยู่ข้าง ๆ ด้านซ้าย ส่วนนาคบริวารอยู่ในลักษณะครึ่งนั่ง ครึ่งยืน นาคทุกคนล้วนถือภาชนะใส่อาหารมาถวายพระพุทธองค์ จากปัจจัยดังกล่าวทำให้เป็นที่มา ของการสร้างพระพุทธรูปปางนาคปรก ซึ่งมักนิยมสร้างในรูปแบบพระพุทธเจ้าประทับนั่งอยู่บนตัว พญานาค อันดูเหมือนว่ามีพญานาคเป็นบัลลังก์ ทำให้เกิดความสง่างามและมองว่าพญานาคคือ ผู้คุ้มครองพระพุทธเจ้า

2) การนำไปสู่อรหันต์ ตามคัมภีร์ฝ่ายมหายานได้กล่าวถึงนาคเอราปิกะได้นำ บทเทศน์ เรื่อง มหาภคตยายนะ ซึ่งมีมาก่อนพระพุทธองค์ประสูติแต่ไม่มีใครอ่านได้ โดยผู้มีสำเนา คาถาดับนี้คือ พญานาคสุวรรณประภาสนามาปรึกษากับพญานาคเอราปิกะที่มีความต้องการพบ พระพุทธเจ้าให้ช่วยอธิบายเทศน์คาถาดับนี้ จึงมีการแปลงเป็นพราหมณ์และเดินทางมายังเมือง พาราณสี และได้พบกับพระนลทะ ซึ่งพระนลทะอาสาหาคำตอบและอธิบายเทศน์คาถาดับนี้ภายใน 7 วัน แล้วพระนลทะก็เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ตรัสเทศนาให้ฟัง พระนลทะจึงเกิดธรรมจักขุเห็นอริยสัจ จึงไปบอกกล่าวกับพญานาคเอราปิกะ แล้วกลับมาเป็นสาวกของพระพุทธองค์ได้นามว่า ภคตยายนะ หรือมหาภคตยายนะ จากปัจจัยดังกล่าวพบว่าพญานาคได้ฟังธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าแล้วได้เกิด ความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา (ศิราณี บุตรมณี, ผู้ให้สัมภาษณ์, 29 ธันวาคม 2562)

¹ โอริสสา หมายถึง รัฐโอริสสาในประเทศอินเดีย

² ศิลปะอมราวดี คือ ศิลปะอินเดีย

3) พญานาคขอบวชในพุทธศาสนา ตามคัมภีร์มหาวัตต์ได้กล่าวถึงพญานาค ซึ่งแปลงกายเข้าไปบวชในศาสนา ครั้งหนึ่งมีพญานาคตัวหนึ่งเกิดความอึดอัด เกลียดการเกิดเป็นนาคของตน คิดว่าทำอย่างไรจึงจะพ้นจากการเกิดเป็นนาค และทำอย่างไรถึงจะเกิดเป็นมนุษย์ได้เร็วขึ้น จึงได้คิดต่อไปว่าพระพุทธรูปเจ้าเป็นผู้ประพาศิธรรม ประพาศิสงบ กล่าวแต่คำสัตย์ และมีศีล หากได้บวชในสำนักพระพุทธองค์แล้วจะสามารถหลุดพ้นจากการเกิดเป็นนาคและเกิดเป็นมนุษย์ได้เร็วขึ้น จากปัจจัยข้างต้นจึงเป็นที่มาของคำว่า “นาค” ที่ถูกนำไปใช้เรียกขานนามของผู้ที่จะเข้าบวชเป็นภิกษุใหม่ในพระพุทธศาสนา เพื่อให้ผู้ที่เข้าพิธีบวชเป็นภิกษุใหม่อุทิศผลบุญกุศลมาให้แก่พญานาคที่เป็นสัตว์ไม่สามารถบวชได้ เพราะเหตุนี้ผู้ที่บวชเข้าเป็นภิกษุใหม่จึงถูกเรียกขานนามว่า “นาค” สืบมา จากนั้นพญานาคจึงได้ตั้งจิตอธิษฐานปวารณาตนเป็นพุทธมามกะทำหน้าที่รับใช้และถวายตัวเป็นผู้สืบทอดรักษาพระพุทธศาสนานับตั้งแต่นั้นมา (เลิศศักดิ์ ศิธากุล, ผู้ให้สัมภาษณ์, 26 ธันวาคม 2562)

2. ประวัติความเป็นมาของมังกร

2.1 ตำนานการกำเนิดของมังกร

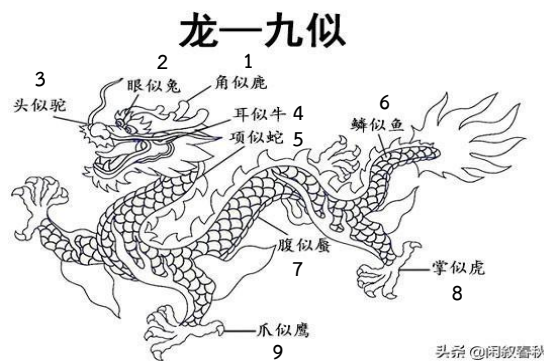
ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับมังกรได้ฝังรากลึกอยู่ในความเชื่อของชาวจีนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มังกรมีการกำเนิดขึ้นตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์จนถึงปัจจุบันนี้มีประวัติยาวนานไม่น้อยกว่า 8,000 ปี ในสมัยนั้นบรรพชนของชาวจีนได้รู้จักเลี้ยงสัตว์ป่าต่าง ๆ ที่ล่ามาได้ พวกเขารู้จักก่อไฟและใช้ไฟอย่างชำนาญ ดังนั้น บรรพบุรุษของชาวจีนเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานและมีการปลูกธัญญาหารต่าง ๆ ทำให้มนุษย์มีการสัมผัสกับธรรมชาติมากยิ่งขึ้น ตำนานที่เกี่ยวกับการกำเนิดของมังกร จึงมีหลากหลาย ดังนี้

1) ด้านโบราณวัตถุ การกำเนิดมังกรจากหลักฐานในด้านโบราณวัตถุ ซึ่ง (Wang, 2555) ให้รายละเอียดว่ารูปมังกรปั้นที่ถูกขุดค้นพบจากหมู่บ้านโบราณที่ชื่อว่าหมู่บ้านจาไห่ เมืองฟูซิน มณฑลเหอเหลียวหนิง ได้เป็นหลักฐานชิ้นสำคัญในการสืบเสาะและยืนยันช่วงเวลาของการกำเนิดมังกรที่เก่าแก่ที่สุด เพราะหมู่บ้านจาไห่เป็นโบราณสถานที่มีประวัติยาวนานถึง 8,000 ปี รูปมังกรปั้นถูกขุดค้นพบอยู่ในสนามกลางหมู่บ้าน ปั้นด้วยก้อนหินสีแดงจัดที่มีขนาดเท่า ๆ กัน มีความยาวประมาณ 20 เมตร กว้างประมาณ 2 เมตร มีลักษณะคอดตั้งตรง อ้าปากคาง โกงโค้ง รูปปั้นมังกรที่ถูกขุดค้นพบตัวนี้เป็นมังกรที่มีประวัติยาวนานที่สุดและมีขนาดรูปร่างใหญ่ที่สุดในปัจจุบัน

จากหลักฐานการขุดค้นพบในข้างต้นสามารถรับรู้ได้ว่าการกำเนิดและรูปลักษณ์ของมังกรมีมาตั้งแต่ยุคหินใหม่ที่มีวิวัฒนาการมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซาง ราชวงศ์โจว และยุคจั้นกั๋วเรื่อยมาจนถึงสมัยราชวงศ์ฉิน และราชวงศ์ฮั่น จนกระทั่งมีรูปลักษณ์ที่เป็นพื้นฐานอันหมายถึงโครงสร้าง ส่วนประกอบ และลักษณะของมังกรครบถ้วนสมบูรณ์แบบในสมัยราชวงศ์ฉิน และราชวงศ์ฮั่น โครงสร้างของมังกรเป็นระบบที่เปิดและรับสิ่งใหม่ ๆ เข้ามาประกอบอยู่ตลอดด้วยหลังจากการสร้างรูปลักษณ์ที่เป็นพื้นฐานในสมัยราชวงศ์ฉินและราชวงศ์ฮั่นแล้ว ยังมีวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน (สมชาย กวางทองพานิชย์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 3 มกราคม 2563)

2) ด้านสิ่งธรรมชาติและสัตว์ใหญ่ การกำเนิดมังกรจากการผสมผสานระหว่างความเป็นสัตว์ใหญ่กับธรรมชาติทำให้สามารถเชื่อมโยงได้ว่า มนุษย์เริ่มมีความเชื่อว่าจะต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่ใต้อย่างหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับน้ำและมีอำนาจเหมือนกับหัวหน้าชนเผ่าที่สามารถบงการ และควบคุมสัตว์และปรากฏการณ์ต่าง ๆ ตามธรรมชาติได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือสัตว์และปรากฏการณ์ต่าง ๆ เป็นการแสดงออกตามเอกลักษณ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตนใดตนหนึ่งที่มีสัญลักษณ์เหมือนมนุษย์ มีอารมณ์ มีวิถีชีวิตเป็นของตนเอง และสามารถพูดได้ ร้องได้ ดังนั้นมังกรจึงถือกำเนิดขึ้นโดยมีจุดเริ่มต้นจากการผสมผสานของสัญลักษณ์สัตว์ต่าง ๆ กับปรากฏการณ์ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน และมังกรในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์แห่งการบูชา จึงเป็นการอธิบายอำนาจที่เหนือธรรมชาติได้เป็นอย่างดี (พระธวัชชัย แก้วสิงห์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 11 มกราคม 2563)

เนื่องจากมังกรในแต่ละสมัยมีรูปลักษณ์ไม่เหมือนกัน ดังนั้นรูปลักษณ์มังกรจะมีวิวัฒนาการความเปลี่ยนแปลงมาเรื่อยๆจนถึงสมัยราชวงศ์ชิง ซึ่งเป็นรูปแบบที่พบเห็นอยู่ในปัจจุบัน และตั้งแต่สมัยราชวงศ์อันเรื่อยๆมาเริ่มมีนิยามและรูปลักษณ์ของมังกรที่เป็นพื้นฐาน ชาวจีนจะแทนลักษณะเฉพาะของมังกรด้วยความคล้ายของสัตว์ 9 ชนิด (ดังภาพที่ 2) ดังนี้

ภาพที่ 2 รูปลักษณ์ของมังกร

ที่มา: เศรษฐพงษ์ จงสงวน (2562)

จากรูปที่ 2 สามารถเห็นได้ว่ารูปลักษณ์ของมังกรนั้นประกอบไปด้วยลักษณะของสัตว์ต่าง ๆ ที่เกิดจากการผสมผสานกันดังนี้ 1) ลักษณะเขาของมังกร คล้ายกับเขาของกวาง 2) ลักษณะตาของมังกร คล้ายกับตากระต่าย 3) ลักษณะหัวของมังกร คล้ายกับหัวของอูฐ 4) ลักษณะหูของมังกร คล้ายกับหูวัว 5) ลักษณะคอของมังกร คล้ายกับคองู 6) ลักษณะเกล็ดของมังกร คล้ายกับเกล็ดปลา 7) ลักษณะท้องของมังกร คล้ายกับท้องกบ 8) ลักษณะฝ่าเท้าของมังกร คล้ายกับฝ่าเท้าของเสือ 9) ลักษณะงเล็บของมังกร คล้ายกับงเล็บของเหยี่ยว โดยในสายตาของบรรพบุรุษธรรมชาติเป็นโลกที่ไม่สามารถเข้าใจและอธิบายได้ พวกเขาไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ ดังนั้นบรรพบุรุษของชาวจีนจึงเกิดความเชื่อว่าจะต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่ใต้อย่างหนึ่งอยู่เบื้องหลังและควบคุมเหตุการณ์ต่าง ๆ มนุษย์สังเกตเห็นว่าเวลาฝนตกเมฆดำโหมซัดสาดไล่หลังกันบนท้องฟ้า ฟ้าแลบและฟ้าร้องคำรามก็ก้อง เสียงฟ้าร้องคล้ายกับเสียง “ลง ลง ลง” ที่มีลักษณะ

ห้าว มีพลัง หุ้มลึกลับ และยาวนาน ทำให้มนุษย์เกิดความรู้สึกเกรียงไกร ยิ่งใหญ่ และสูงส่ง ขณะเดียวกัน
ดูน่าความสะพรึงกลัวและเกรงขาม ดังนั้นจึงได้ตั้งชื่อให้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามเสียง “หลง” เป็น “หลง”

3) ด้านตัวอักษร คำว่ามังกรในภาษาจีนออกเสียงว่า “หลง” ซึ่งเป็นการตั้งชื่อ
สิ่งศักดิ์สิทธิ์จากการเลียนเสียงธรรมชาติ พอมาถึงสมัยที่มีการเริ่มประดิษฐ์ตัวอักษร เนื่องจากภาษาจีน
โบราณเป็นอักษรภาพ จึงจำเป็นต้องมีตัวอักษรที่สอดคล้องกับรูปลักษณ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่า
“หลง” ดังนั้นตัวอักษรคำว่า “หลง” จึงถูกประดิษฐ์ขึ้นและได้จารึกไว้บนกระดูกสัตว์ นอกจากนี้
ยังมีการเขียนตัวอักษรลงบนภาชนะทองเหลืองหรือสำริดต่าง ๆ ซึ่งตัวอักษรคำว่า “หลง” มีความ
หลากหลายตามแต่ละยุคสมัยที่มีวิวัฒนาการปรับเปลี่ยนเรื่อยมาจนกลายเป็นตัวอักษรภาษาจีนตัวย่อ
龙 ในปัจจุบัน(ดังภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 วิวัฒนาการของตัวอักษรคำว่า “หลง”

ที่มา: เศรษฐพงษ์ จงสงวน (2562)

2.2 ความหมายของมังกร

ความหมายของมังกรจากการศึกษาค้นคว้าหนังสือ เอกสาร และการสัมภาษณ์
ผู้เชี่ยวชาญ สามารถสรุปได้ ดังนี้

สมบัติ พลายน้อย (2510) กล่าวว่า มังกรมีลักษณะเป็นสัตว์ผสมมาจากสัตว์
หลาย ๆ ประเภท ซึ่งชาวจีนมีความเชื่อว่ามังกรเป็นสัตว์ประเสริฐ มังกรจีนจึงได้รับความนิยอย่างสูง
ในหมู่ชาวจีน โดยมักใช้ประดับตกแต่งบนหลังคาตามอาคารสถาปัตยกรรมต่าง ๆ หรือประดับที่
บานประตูทำหน้าทีในฐานะทวารบาล ความหมายอันเป็นสิริมงคลของมังกรมีอิทธิพลต่อความเชื่อ
ของ ชาวจีนในทุกระดับ

วศินี บูรณ์วุฒิกุล (2553) อธิบายว่ามังกรถือเป็นสัญลักษณ์ของจักรพรรดิจีน
มาแต่โบราณ และเริ่มมีหลักฐานในการใช้เป็นลวดลายบนฉลองพระองค์ตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่นเรื่อยมา
นอกจากนี้ เครื่องราชูปโภคหรืองานประดับตกแต่งภายในพระราชวังหรือสถานที่สำคัญอันเกี่ยวข้องกับ
จักรพรรดิ มักจะประดับตกแต่งด้วยรูปของมังกร เช่น บัลลังก์ของจักรพรรดิจีนหรือรูปมังกรเก้าตัว
บนผนังในพระราชวังต้องห้าม เป็นต้น

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542) ให้ความหมายว่าเป็นสัตว์ในนิยายจินรูปร่างคล้ายงูแต่มีเท้ามีเขา

จากข้างต้นสามารถสืบความได้ว่าชาวจีนมีความเชื่อเรื่องมังกรมาตั้งแต่สมัยโบราณ นอกจากเป็นสัญลักษณ์ของจักรพรรดิแล้ว สำหรับในหมู่ชาวจีนความเชื่อเรื่องมังกรยังมีความเกี่ยวข้องกับตำนานและวิถีชีวิตที่พึ่งพาฝนและสายน้ำเพื่อการเกษตร ตลอดจนความเชื่อเรื่องโชคกลาง เช่น คติความเชื่อที่ว่ามังกรมีอิทธิพลต่อการเกื้อกูล คอยช่วยเหลือในเรื่องน้ำ และคอยช่วยปกป้องภัยอันตรายต่าง ๆ โดยมังกรจะทำหน้าที่เป็นผู้ที่พิทักษ์อำนาจของเทวดาที่คอยปกป้องรักษาจักรวาลและมวลมนุษย์

2.3 ความสำคัญของมังกรในพระพุทธศาสนาหายาน

เนื่องจากมังกรรับความเชื่อมาจากพญานาค โดยที่พญานาคมี 9 องค์ และพญามังกรมี 9 ตัวเช่นเดียวกัน ในพุทธศาสนาหายานจะมีรูปพระโพธิสัตว์กวนอิมที่มีเด็กด้านข้างเป็นเด็กผู้ชายในทางพระพุทธศาสนาหายานจะเรียกว่า “สุณกุมาร” (ดังภาพที่ 4) ซึ่งเป็นโพธิสัตว์เหมือนกันแต่ท่านสำแดงร่างเป็นเด็กอันเป็นตัวอย่างแห่งการบำเพ็ญบารมี ส่วนอีกองค์เป็นโพธิสัตว์เด็กผู้หญิงมีชื่อว่า “ธิดามังกร” ในภาษาสันสกฤตคือ “นาคกัลยา” ซึ่งได้บำเพ็ญเพียรถึงขั้นโพธิสัตว์แล้ว โพธิสัตว์เด็กผู้หญิงที่อยู่ทางเบื้องขวาของพระอวโลกิเตศวร³ แต่เดิมเป็นเด็กผู้หญิงกำพร้าที่องค์หญิงเหมี่ยวชานได้อุปการะเลี้ยงดูจนสามารถเข้าถึงพระธรรมอันยากหยั่งถึง จนถึงแจ้งบรรลุนิโรคาบันในอนกอนันต์ และยังทรงตอบแทนพระคุณด้วยการช่วยเหลือองค์หญิงเหมี่ยวชานขณะที่ทนทุกข์ต่าง ๆ ต่อการพากเพียรจนบรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิ⁴ เป็นแบบอย่างให้สรรพสัตว์หลุดพ้นจากอบายภูมิ และเป็นที่ยอมรับในเหล่าบรรดาสาวกแห่งพระอมิตาภพุทธเจ้าที่รู้แจ้งในธรรมอย่างมากครั้งดังที่มีอยู่ในพระสูตรหลายเรื่องของพระพุทธศาสนาหายาน (เศรษฐพงษ์ จงสงวน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 11 มกราคม 2563)

จากเรื่องราวดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า “ธิดามังกร” ได้เป็นตัวเชื่อมสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาหายาน จากมังกรที่เป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์กลายเป็นเทพธิดามังกรที่เป็นมนุษย์ในกระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นพุทธสาวกพระโพธิสัตว์กวนอิม ได้ฟังธรรมเทศนาจากพระโพธิสัตว์กวนอิมแล้วบังเกิดเห็นดวงตาแห่งธรรม ต่อมาธิดามังกรได้สำเร็จเป็นพระโพธิสัตว์เพราะเหตุนี้มังกรที่เป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์กลายเป็นเทพธิดามังกร ซึ่งเป็นที่ยอมรับในเหล่าบรรดาสาวกแห่งพระอมิตาภพุทธเจ้า⁵ ที่รู้แจ้งในธรรมอย่างมากครั้ง ดังเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาหายานคือการบรรลุธรรมเป็นโพธิสัตว์

³ พระอวโลกิเตศวร คือ เป็นพระโพธิสัตว์องค์สำคัญของพระพุทธศาสนาหายาน ที่มีผู้เคารพศรัทธามากที่สุด

⁴ นุตรสัมมาสัมโพธิ หมายถึง ญาณอันประเสริฐอันเป็นเครื่องตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

⁵ พระอมิตาภพุทธเจ้า หมายถึง ผู้มีแสงส่องสว่างไปไม่มีที่สิ้นสุด

ภาพที่ 4 อัครสาวกเบ็องขวาและอัครสาวกเบ็องซ้าย
ที่มา: เศรษฐพงษ์ จงสงวน (2562)

จิตรกร ก่อฉันทเกียรติ (2545) กล่าวว่าประเทศจีนเมื่อรับเอาพระพุทธศาสนาเถรวาทจากทางเหนือของอินเดียมา มังกรที่ชาวจีนนับถือมาแต่เดิมก็ไม่ได้ถูกลดบทบาทความสำคัญทางด้านคติและความเชื่อลงแต่อย่างใด แต่กลับเข้าไปมีบทบาทในเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา เช่น ภาพจิตรกรรมพุทธประวัติตอนที่พระนางสิริมหามายาทรงสร่งน้ำให้กับสิทธัตถะกุมาร โดยมีพญามังกร 9 ตัวพ่นน้ำถวาย(ดังภาพที่ 5) หรือเรื่องราวของลูกสาวของพญามังกรชื่อเล่งนึ่งที่เลื่อมใสในพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรมากจนถึงกับปวารณาตนเป็นบริวารรับใช้ฝ่ายหญิง (ดังภาพที่ 6) เป็นต้น

ภาพที่ 5 พญามังกร 9 ตัวพ่นน้ำถวายให้กับสิทธัตถะกุมารในงานจิตรกรรมจีน
ที่มา: จิตรกร ก่อฉันทเกียรติ และอลังการจีนศิลป์ (2545)

ภาพที่ 6 เล่งนึ่งลูกสาวของพญามังกรปวารณาตนเป็นบริวารรับใช้ของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร
ที่มา: จิตรกร ก่อฉันทเกียรติ (2545)

พญานาคกับมังกรในมุมมองของศาสนาและความเชื่อ

ปัจจุบันคนส่วนใหญ่มีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องงูจากเรื่องราวของพญานาคกับมังกรที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์และเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา สำหรับการศึกษาในบทนี้ทางคณะผู้นิพนธ์ได้แบ่งประเด็นออกเป็น 2 เรื่อง คือ 1) พญานาคในมุมมองของศาสนาและความเชื่อ 2) มังกรในมุมมองของศาสนาและความเชื่อ อันมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. พญานาคในมุมมองของศาสนาและความเชื่อ

1.1 ด้านศาสนา

พญานาคมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งพญานาคมีการกำเนิด 4 อย่าง คือ 1) เกิดในฟองไข่เรียกว่า อัณฑชะ 2) เกิดในครรภ์เรียกว่า ชลาพุชะ 3) เกิดในที่หมักหมมเรียกว่า สังเสทชะ 4) เกิดแล้วโตทันทีเรียกว่า โอปปาติกะ ซึ่งพญานาคเป็นชาติภพอีกชั้นหนึ่งที่มีความพิเศษกว่าสัตว์โลกหรือทั่วไป มีอิทธิฤทธิ์ที่เกิดจากการรักษาศีลอุโบสถ บำเพ็ญภาวนาศรัทธาในพระพุทธศาสนา ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้จากเรื่องราว คือ 1) พระพุทธองค์รับนิมนต์จากพญานาคทำให้เป็นที่มาของการสร้างพระพุทธรูปปางนาคปรก แต่ซึ่งมักนิยมสร้างในรูปแบบพระพุทธรูปประทับนั่งอยู่บนตัวพญานาค อันดูเหมือนว่ามีพญานาคเป็นบัลลังก์ ทำให้เกิดความสง่างามและมองว่าพญานาคคือผู้คุ้มครองพระพุทธเจ้า 2) การนำไปสู่อรหันต์ เกิดจากพญานาคได้ฟังธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าแล้วได้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา 3) พญานาคขอบวชในพุทธศาสนา จากปัจจัยดังกล่าวพบว่า คำว่า “นาค” ใช้เรียกขานนามของผู้ที่จะเข้าบวชเป็นภิกษุใหม่ในพระพุทธศาสนา เพื่อให้ผู้ที่เข้าบวชเป็นภิกษุใหม่อุทิศผลบุญกุศลมาให้แก่พญานาคที่เป็นสัตว์ไม่สามารถบวชได้ เมื่อพญานาคไม่สามารถบวชได้จึงได้ตั้งจิตอธิษฐานปวารณาตนเป็นพุทธมามกะทำหน้าที่รับใช้และถวายตัวเป็นผู้สืบทอดรักษาพระพุทธศาสนานับตั้งแต่นั้นมา

1.2 ด้านความเชื่อ

พญานาคเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนส่วนใหญ่เชื่อว่าเป็นสัตว์กึ่งเทพ เป็นผู้ใกล้ชิดกับเทวดาและสามารถเดินทางไปยังสวรรค์ได้ เป็นเจ้าแห่งน้ำเนื่องจากอาศัยอยู่ใต้บาดาลอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับพญานาค มีดังต่อไปนี้

1) ความเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์ของพญานาค พญานาคพันดวงไฟถวายต้อนรับสักการบูชาพระพุทธเจ้าครั้งเสด็จกลับจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์สู่โลกมนุษย์ หลังโปรดพระมารดาในคืนวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งเป็นวันออกพรรษา ดังนั้นเพื่อเป็นถวายเป็นการต้อนรับสักการบูชาพระพุทธเจ้าบรรดาพญานาคทั้งหลายจึงได้พันดวงไฟขึ้นมาจากลำน้ำที่เรียกว่า บั้งไฟพญานาค แม้ว่าจะไม่สามารถหาคำอธิบายที่ชัดเจนได้ว่าบั้งไฟพญานาคเกิดจากอิทธิฤทธิ์ของพญานาค หรือเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ แต่ความเชื่อเรื่องบั้งไฟพญานาคอันเกิดจากการแสดงอิทธิฤทธิ์ของพญานาคได้กลายเป็นพิธีกรรมสำคัญอย่างหนึ่งในภาคอีสานที่เรียกว่า ประเพณีบุญบั้งไฟ ซึ่งมีการจุดบั้งไฟเป็นประเพณีปฏิบัติที่สืบทอดต่อกันมาในช่วงก่อนถึงฤดูกาลทำนา ด้วยเหตุที่ภาคอีสานแห้งแล้งกันดารขาดแคลนน้ำทำการเกษตร มนุษย์เราเกรงว่าพญานาคบนสวรรค์จะลืมหำหน้าที่ให้น้ำ จึงเกิดเป็นประเพณีงานบุญบั้งไฟเพื่อเตือนพญานาคบนสวรรค์ให้ส่งน้ำลงมาให้มนุษย์ได้ทำการเกษตร

2) ความเชื่อเรื่องการบูชาพญานาค เพื่อขอให้เกิดความอุดมสมบูรณ์เรื่องน้ำ ความเชื่อเรื่องพญานาคมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวอีสานที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก

ซึ่งการทำเกษตรจะต้องพึ่งพาอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก ถ้าปีไหนฝนตกต้องตามฤดูกาลการเกษตรจะเจริญงอกงามให้ผลผลิตดี ทำให้มีความสุข แต่ถ้าปีไหนฝนแล้งไม่มีน้ำสำหรับทำการเกษตร เกิดความอดอยากทุกข์ยาก ชาวอีสานจึงต้องหาที่พึ่งด้วยความเชื่อที่ว่าพญานาคคือผู้ให้น้ำ เป็นสัญลักษณ์แห่งน้ำและความอุดมสมบูรณ์ จึงเกิดพิธีกรรมทำการบูชาขอน้ำ เพื่อให้ฝนตกตามฤดูกาลน้ำท่าอุดมสมบูรณ์ และอาศัยคำเสืงทายของแต่ละปีในการพยากรณ์ถึงปริมาณของน้ำและฝนที่จะตกที่เรียกว่าพญานาคให้น้ำ

2. มังกรในมุมมองของศาสนาและความเชื่อ

2.1 ด้านศาสนา

มังกรมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาหายานอันเห็นได้จาก “ธิดามังกร” ซึ่งก่อนพุทธกาลมีเรื่องราวของลูกสาวของพญามังกรชื่อเล่งนึ่งหรือธิดามังกรเกิดความเลื่อมใสในธรรมของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรมาก จนถึงกับปวารณาตนเป็นบริวารรับใช้ฝ่ายหญิง มังกรจึงมีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาหายาน เนื่องจากมังกรที่เป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์กลายเป็นเทพธิดามังกรที่เป็นมนุษย์ในกระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จากปัจจัยดังกล่าวพบว่ามังกรยอมเป็นข้ารับใช้ในพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรขณะเป็นภิกษุณี⁶ และเป็นพุทธสาวกพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ได้ฟังธรรมเทศนาจากพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรแล้วบังเกิดเห็นดวงตาแห่งธรรม ต่อมาไม่นานมังกรจึงสำเร็จเป็นพระโพธิสัตว์ เพราะเหตุนี้มังกรที่เป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์จึงกลายเป็นเทพธิดามังกรที่เป็นที่ยอมรับในเหล่าบรรดาสาวกแห่งพระอมิตาภพุทธเจ้าที่รู้แจ้งในธรรมอย่างมากแล่น ดังจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาหายานคือการบรรลุธรรมเป็นโพธิสัตว์ จึงได้มีการนับถือมังกรในฐานะเทพธิดามังกรตามพระพุทธศาสนาหายาน

2.2 ด้านความเชื่อ

ความเชื่อของชาวจีนโบราณจะมีสัตว์ศักดิ์สิทธิ์อยู่ 4 ชนิด คือ กิเลน หงส์ เต่า และมังกร โดยเชื่อถือกันว่ามังกรเป็นสัตว์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในบรรดาสัตว์ทั้ง 4 ชนิด ซึ่งมีความเชื่อ ดังต่อไปนี้

1) ความเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์ของมังกร มังกรเป็นสัตว์ประเสริฐที่เป็นสัญลักษณ์ของพลังอำนาจ ความยิ่งใหญ่ และเพศชาย ด้วยความเชื่อว่ามีมังกรเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์มีอิทธิฤทธิ์และมีลูกแก้ววิเศษอยู่ในปาก ทำให้สามารถเหาะเหินเดินอากาศหรือจะเดินดิน-ดำน้ำได้ สามารถล่องหนหายตัวแปลงกายให้เล็ก-ใหญ่หรือสั้น-ยาวได้ สามารถขับไล่วิญญาณที่ชั่วร้ายและปกป้องผู้บริสุทธิ์ทำให้ชาวจีนจึงยกย่องให้มังกรเป็นเทพเจ้าองค์หนึ่ง ทั้งยังเป็นพาหนะของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

2) ความเชื่อเรื่องการบูชามังกร ชาวจีนโบราณนับถือมังกรเป็นเทพเจ้า และถือว่าเป็นตัวแทนความโชคดีสูงสุด ทำให้มนุษย์เกิดการบูชามังกรจนนำไปสู่การทำเครื่องรางมังกร เช่น รูปปั้นมังกร รูปภาพมังกร แหวนมังกร และพวงกุญแจรูปมังกร เป็นต้น ด้วยความเชื่อที่ว่าหากมีมังกรอยู่ที่บ้านจะช่วยเสริมเรื่องความมั่งคั่ง พลังอำนาจ และความโชคดี เนื่องจากมังกรสื่อถึงความยิ่งใหญ่เกรียงไกร ร่ำรวย และแข็งแกร่ง นอกจากนี้มังกรยังสามารถเสริมพลังให้กับตัวบ้านได้ ดังนั้น ควรตั้ง

⁶ ภิกษุณี หมายถึง หญิงที่บวชเป็นพระในพระพุทธศาสนา

มังกรไว้ทางทิศตะวันออกหรือทางด้านซ้ายของบ้าน หรือบริเวณที่เป็นห้องนั่งเล่น ห้องกินข้าว และห้องทำงาน ห้ามวางไว้ในบริเวณที่มีพลังงานต่ำ เช่น ห้องน้ำ ห้องแต่งตัว ห้องครัว เป็นอันตราย

การเปรียบเทียบพญานาคกับมังกรในมุมมองของศาสนาและความเชื่อ

ความเชื่อมาเรื่องพญานาคกับมังกรมีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งต่างเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ที่มนุษย์นับถือบูชา ทางคณะผู้นิพนธ์จึงได้พรรณาวิเคราะห์เปรียบเทียบให้เห็นถึงความเหมือนและความแตกต่างระหว่างพญานาคกับมังกรใน 2 มุมมอง คือ มุมมองด้านศาสนา และมุมมองด้านความเชื่อ

1. พญานาคกับมังกรในมุมมองของศาสนา

พญานาคกับมังกรในมุมมองของศาสนา จากการศึกษาค้นคว้าพบว่าสัตว์ทั้งคู่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเหมือนกัน ซึ่งพญานาคมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเถรวาท และมังกรเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาหายาน โดยสัตว์ทั้งคู่มีความประสงค์อยากจะทำลายจากการเกิดเป็นสัตว์ พญานาคได้ฟังธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า ส่วนมังกรได้ฟังธรรมเทศนาจากพระโพธิสัตว์ สัตว์ทั้งคู่จึงบังเกิดเห็นดวงตาแห่งธรรมและศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ต่อมาไม่นานสัตว์ทั้งคู่ก็ได้หลุดพ้นจากการเป็นสัตว์ พญานาคกลายเป็นมนุษย์มีร่างเป็นชาย ส่วนมังกรกลายเป็นเทพิดามังกร มีร่างเป็นหญิง เพราะเหตุนี้สัตว์ทั้งคู่จึงกลายเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นที่ยอมรับในเหล่าบรรดาสาวกของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ จากนั้นสัตว์ทั้งคู่จึงได้ตั้งจิตอธิษฐานปวารณาตนเป็นผู้ทำหน้าที่รับใช้และถวายตัวเป็นผู้สืบทอดรักษาพระพุทธศาสนานับตั้งแต่นั้นมา สำหรับพระพุทธศาสนาสัตว์ทั้งคู่มีความเกี่ยวพันเป็นอย่างมาก เพราะสามารถพบเห็นสัตว์ทั้งคู่ได้จากงานประติมากรรมและงานสถาปัตยกรรมตามศาสนสถาน ได้แก่ 1) งานประติมากรรมและงานสถาปัตยกรรมเกี่ยวกับพญานาค เช่น การทำช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์เป็นรูปพญานาคเลื้อยลงมา การทำคันทวยเป็นรูปนาค เรียกว่า “นาคทนต์” ล้อมรอบพระอุโบสถวิหาร และ “บันไดนาค” ที่ทอดลำตัวยาวตามบันได ตามความเชื่อเรื่องตอนที่พระพุทธองค์เสด็จลงมาจากดาวดึงส์ เป็นต้น 2) งานประติมากรรมและงานสถาปัตยกรรมเกี่ยวกับมังกร เช่น การปั้นรูปมังกรบนหลังคาหน้าบรรณ และสันหลังคา การทำเสามังกรหรือเสาฟ้าดิน เป็นต้น ซึ่งงานประติมากรรมและงานสถาปัตยกรรมของสัตว์ทั้งคู่ถูกยกให้เป็นสัญลักษณ์ที่นำมาซึ่งความเป็นสิริมงคลและความสุข และเป็นตัวแทนทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา

2. พญานาคกับมังกรในมุมมองของความเชื่อ

พญานาคกับมังกรในมุมมองของความเชื่อ จากการศึกษาค้นคว้าพบว่าสัตว์ทั้งคู่มีความคล้ายคลึงกันและมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ด้วยความเชื่อที่ว่าสัตว์ทั้งคู่ต่างมีที่มาจากสัตว์เลื้อยคลาน มีลำตัวยาวเหมือนงู เป็นสัตว์มงคลที่มีลักษณะรูปร่างคล้ายคลึงกัน มีความเชื่อเรื่องการบูชาเหมือนกันคือเป็นตัวแทนแห่งความโชคดีและความอุดมสมบูรณ์ แต่มีอิทธิฤทธิ์ที่แตกต่างกันคือ พญานาคมีอิทธิฤทธิ์สามารถพันดวงไฟ ส่วนมังกรมีอิทธิฤทธิ์สามารถเหินเดินอากาศได้หรือจะเดินดินและดำน้ำได้ สามารถแปลงกายให้เล็กหรือใหญ่ สั้นหรือยาวได้ นอกจากนี้ยังมีความแตกต่างกันคือ พญานาคอยู่ในน้ำและมังกรอยู่บนฟ้า สัตว์ทั้งคู่ไม่สามารถพิสูจน์ทราบได้ว่า

มีจริงหรือไม่ เพราะส่วนใหญ่จะปรากฏอยู่ในนิทานปรัมปราและเรื่องเล่าต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา สำหรับความเชื่อในสัตว์ทั้งคู่ มักมีเรื่องของการบูชาเข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อแสดงความศรัทธา ผ่านการบูชาด้วยวัตถุมงคล ได้แก่ 1) วัตถุมงคลเกี่ยวกับพญานาค เช่น กำไลบ่วงนาคบาท เป็นกำไลถัก บ่วงนาคบาทอัมฤทธิ์เสริมด้วยเพชรพญานาคสีเขียว ประจำองค์ปุศรีสุทโธนาคราชพญานาคแห่ง เมืองบาดาลคำชะโนด 2) วัตถุมงคลเกี่ยวกับมังกร เช่น แหวนมังกร ด้วยความเชื่อที่เป็นสัญลักษณ์ แห่งความสุขและอำนาจ เชื่อว่าการสวมแหวนให้ลูกนิ้วถือเป็นการเสริมดวงชะตา ถ้าอยากมีอำนาจ จะต้องสวมแหวนที่นิ้วชี้ และถ้าอยากมีรักแท้จะต้องสวมแหวนที่นิ้วนาง

บทสรุป

ความกลัวเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการนับถือบูชาเพื่อเป็นขวัญกำลังใจอันสามารถ กล่าวได้ว่า “เพราะความเชื่อจึงก่อให้เกิดการบูชา” ด้วยความเชื่อที่ว่าเมื่อทำให้งูเกิดความพอใจ จะได้คุ้มครอง และไม่ทำร้ายร่างกาย ต่อมาเมื่อเกิดเป็นความเชื่อทางพระพุทธศาสนาขึ้น สัตว์ทั้งคู่ จึงมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา กล่าวคือ พญานาคมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเถรวาท และมังกรเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งสัตว์ทั้งคู่มีความศรัทธาที่มั่นคงในพระธรรมคำสอน ของพระพุทธเจ้า จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่าพญานาคกับมังกรในมุมมองของศาสนา มีความคล้ายคลึงกัน คือ สัตว์ทั้งคู่มีความประสงค์อยากหลุดพ้นจากการเกิดเป็นสัตว์ จึงได้ฟังธรรม เทศนาบังเกิดเห็นดวงตาแห่งธรรมะศรัทธาและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และต่อมาไม่นาน ได้หลุดพ้นจากการเป็นสัตว์และกลายเป็นเทพ ส่วนพญานาคกับมังกรในมุมมองของความเชื่อที่มีความ คล้ายและความต่างกัน คือ ความเชื่อเรื่องสัตว์ทั้งคู่มีอิทธิพลต่อกลุ่มคนจำนวนมากที่มีความเชื่อ เรื่องการบูชาอันเป็นตัวแทนแห่งความโชคดีและความอุดมสมบูรณ์เหมือนกัน แต่มีอิทธิฤทธิ์ที่แตกต่าง กันพญานาคมีอิทธิฤทธิ์สามารถพ่นดวงไฟ ส่วนมังกรมีอิทธิฤทธิ์สามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ นอกจากนี้ ยังมีความแตกต่างกันคือพญานาคอยู่ในน้ำและมังกรอยู่บนฟ้า สัตว์ทั้งคู่ไม่สามารถพิสูจน์ ทราบได้ว่ามีจริงหรือไม่เพราะส่วนใหญ่จะปรากฏอยู่ในนิทานปรัมปราและเรื่องเล่าต่าง ๆ ทาง พระพุทธศาสนา

จากการเปรียบเทียบดังกล่าว สะท้อนให้เห็นได้ว่าปัจจุบันความเชื่อในพญานาคกับมังกร มีอิทธิพลต่อสังคมอย่างแพร่หลาย ในทางศาสนาพญานาคกับมังกรมีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา เป็นอย่างมาก อันสะท้อนได้จากงานประติมากรรมและงานสถาปัตยกรรมตามศาสนสถานต่าง ๆ ของ ทั้งไทยและจีน เช่น บันไดพญานาคตามวัด เสามังกรและสันหลังคารูปมังกรตามศาลเจ้า ความเชื่อ ในสัตว์ทั้งคู่ไม่ใช่เป็นความเชื่อดั้งเดิมหรือความเชื่อทางธรรมชาติอีกต่อไป เพราะความเชื่อดังกล่าวได้ เป็นส่วนหนึ่งของเทศกาลหรือประเพณีที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาอันเกี่ยวข้องกับพญานาค และมังกร เช่น บั้งไฟพญานาคในเทศกาลวันออกพรรษา การแห่มังกรในเทศกาลตรุษจีน อันเป็นสิ่งที่ แพร่หลายและปรากฏให้เห็นในสังคมปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- จิตรา ก่อนนทเกียรติ. (2545). พระพุทธ พระโพธิสัตว์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของจีน. กรุงเทพฯ: จิตรา.
- จีระพงษ์ โคตรชมพู. (2538). ประวัติของพญานาค. [ออนไลน์], เข้าถึงได้จาก:
<https://sites.google.com/site/yjuryueuymju/trakul-khxng-nakh>
(2539, 3 มกราคม).
- ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์. (2544). รัชกาลที่ 3 กับการสร้างวัดสำคัญ กำเนิดตุ๊กตาศิลาจีน.
กรุงเทพฯ: ชมรมเด็ก.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์
พับลิเคชันส์.
- วศิณี บุรณวุฒิกุล. (2553). ปัจจัยที่มีผลต่อความเชื่อเรื่องมังกรของคนไทยเชื้อสายจีน.
กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- วิเชียร นามการ. (2554). การศึกษาอิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีผลต่อสังคมไทยปัจจุบัน.
วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เศรษฐพงษ์ จงสงวน. (2562). ภาพลักษณะของมังกร. [ออนไลน์], เข้าถึงได้จาก:
<http://kuaibao.qq.com/s/20190124A1EKTL00?refer=spider> (2562, 7 มกราคม).
- สมชาติ มณีโชติ. (2528). ความเชื่อเรื่องพญานาคในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: แสงศิลป์.
- สมบัติ พลายน้อย. (2510). ความสัมพันธ์ระหว่างงูกับมนุษย์. กรุงเทพฯ: แสงศิลป์.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2546). นาคในประวัติศาสตร์อุษานาย. กรุงเทพฯ: มติชน.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2523). สภาพของวรรณกรรมไทยปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: ศิลปบรรณาคาร.
- Wang, L. (2555). การศึกษาเปรียบเทียบตำนานการกำเนิดและประเพณีความเชื่อที่เกี่ยวข้อง
กับพญานาคของไทยและมังกรของจีน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการสื่อสารภาษาไทย เป็นภาษาที่สอง มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.